

بهشی چوارهم: مهترسی ئالۆزیهکانی نیو کهرتی خانووبه ره له ههریمی کوردستان

04-01-2022

نووسه رهکان

مهحموود بابان

کورتە : له رووی موله تدان، وه به رهینان و کرین و فرۆشتنه وه، کهرتی خانووبه ره ناروونی و ئالۆزیه کی پێوه دیاره که بووه ته هۆی جیاوازی گه وه له نیو شاره کان و له کاری ئه و که سانه ی له م که رته دا کار ده که ن. لێ ره دا هه لۆهسته له سه ر جیاوازیه کانی نیوان هه ر سێ پارێزگا که ی هه ریمی کوردستان بو خانووبه ره له شیوازی کرین و فرۆشتن له شوقه و خانوو و فیلا نوییه کان ده کریت و، لیکه وته کانی تیکه لپی کاری وه به رهینهر و خاوه ن کۆمپانیا و نووسینگه کانی خانووبه ره (ده لالی خانووبه ر) و جیاوازی موله تدان به پرۆژه کانی نیشته جبوون ده خرینه روو.

به رايى

له رووى مولەتدان، وه به رهينان و كرپن و فروشتنه وه، كه رتى خانوبه ره ناروونى و ئالۆزيبه كى پيوه دياره كه بووه ته هوى جياوازى گه و ره له نيو شاره كان و له كارى تهو كه سانهى له م كه رته دا كار ده كهن. ليره دا هه لوه سته له سه ر جياوازيه كانى نيوان هه ر سن پاريزگاگه كى هه ريمى كوردستان بۆ خانوبه ره له شيوازى كرپن و فروشتن له شوقه و خانوو و فيلا نوييه كان ده كرپت و، ليكه وته كانى تيكه لى كاري وه به رهينەر و خاوه ن كۆمپانيا و نووسينگه كانى خانوبه ره (ده لالى خانوبه ر) و جياوازى مولەتدان به پرۆژه كانى نيشته جبوون ده خرپنه روو.

له راستيدا جياوازيه كان زۆرن، به لام ته گه ر كرپن و فروشتن به نموونه وه ريگرين، تهوا ده رده كه وي ت جياوازيه كى گه و ره له نيوان پاريزگاگاندا هه يه. بۆ نموونه له پاريزگاى سليمانى، وه به رهينەر ريگه نادات هيج نووسينگه و كۆمپانيايه كى خانوبه ره له نيو پرۆژه كاندا شوپنى هه بىت و كار بكات، ته گه ر ريگه ش بدات، يه ك شوپنى سه ر به كۆمپانياى وه به رهينەر كه يه. به پيچه وانه وه له هه ولير سه رجه م كۆمپانيا و خاوه ن نووسينگه كانى خانوبه ره ده توانن كرپن و فروشتن بكهن، بگره هه ر له سه ره تاوه خاوه ن نووسينگه كانى خانوبه ره و كۆمپانياكان پرۆژه كان ده كرپنه وه و له بازاردا ده يفرۆشنه وه. له كاتيدا شيوازى كار كردن له دهوك ته واو جياوازه و هيشتا له دهوك كۆمپانياكانى خانوبه ره بۆ خويان پرۆژه كان ده فروشن. له م راپورته دا به وردى و ته نيا فۆكوس له سه ر ته م سن خاله كى خواره وه ده كه ين:

يه كه م: كى وه به رهينەر و كى ده لالى خانوبه ره يه ؟

تيكه لى له كارى وه به رهينەر و ده لالى خانوبه ره يان ريخه رى كرپار و فروشيار، به شيويه كه ئيسا وه به رهينەر پرۆژه كان دروسته كات، هه ر بۆخوى ده يفرۆشيت و بۆخوشى سه ر په رشتى پرۆژه كه له دواى ته وا بوونى ده كات خزمه تگوزاريه كانى نيو پرۆژه كه ش به رپوه ده بات. كه ته مه ش به ماناى ته وه دىت كه له م سيكته ره دا وه به رهينان به ماناى بوژانده وه ئابوورى ناكري ت. هه ريويه ش وه به رهينەر يك له كاتى ته نجامدانى پرۆژه كه ي به كه ره سته ي ديжитالى وه ك سريدى ماكس و ئوتوكاد له جيها نى فيرچوال، ته گه ر كۆي يه كه كانى نه فروشتي ت ته وا سه روو نيوه ي فروشتوو ه. ته مه ش به واتاى ته وه دىت له م كه رته دا وه به رهينان ناكري ت، بگره پاره ي نيوخوى هاو نيشتمانيان بۆ دروست كر دنى كه لوپه لى باله خانه و تاوه ر و خانوه كان وه رده گيريت و ده كرپته باله خانه و ده روا ته ده ره وه. به پي راپورتيكى رووداو له ده رگاى چوونه ژوو ره وه بۆ كه ره سته ي نيو خانوو و شوقه كان، نزيكه ي 95% كۆي كه ره سته و مادده به كارها تووه كان له ده ره وه ي هه ريمى كوردستان ها ورده ده كرپت^[1]. هه ره وه ها، وه به رهينەر ته گه ر كاري وه به رهينان بكات، ته وا ده بىت پرۆژه كان دروست بكات و راده ستي بكات، نه ك كاري كرپن و فروشتن له نيو پرۆژه كاندا بكات. به پيچه وانه وه خاوه ن نووسينگه و كۆمپانياكانى خانوبه ره ش نابىت، كرپنه وه ي پرۆژه كان و فروشتنه وه ي له بازاردا بكات. چونكه تيكه ليوونى كاري وه به رهينەر و ده لالى خانوبه ره ليكه وته ي گه و ره ي ده بىت، وه ك ته وا ونه كر دنى چه ند پرۆژه يه كى خانوبه ره له هه ريمى كوردستان، كه ديار ترينيان پرۆژه ي فلوريا سى تيه.

دوو ه م: جياوازيه كانى كاري كۆمپانياكانى خانوبه ره

له راستيدا، تاوه كو سه ره تاى سالى رابردوو ريگه به كر دنه وه ي كۆمپانياى خانوبه ره نه ده درا له سليمانى، له كاتيدا يه ك ده يه زياره كۆمپانياكانى خانوبه ره له هه ولير كار ده كهن. هه ره وه ها، له سليمانى خاوه ن پرۆژه كان له كاتى كرپن و فروشتنى خانوو و شوقه كاندا بريك پاره له جياتى به ناو كر دنى له كه سيكه وه بۆ كه سيكى ديكه وه رده گرن كه بره كه ي جياوازه و تاوه كو نزيكه ي 800 دۆلار و زياتر يش ده روا ت. له راستيدا ته م بره پاره يه له سه روو ته و 1% يه كه خاوه ن نووسينگه كانى خانوبه ره له كرپار و فروشيارى وه رده گرن. ته و بره پاره يه ي وه رده گيريت ته نيا بۆ گو رپنى ناوى خاوه نداري تى به كه ي نيشته جي بوون له كه سيكه وه بۆ كه سيكى ديكه له تۆمارى كۆمپانياى وه به رهينەر، به بى ته وه ي له هيج دامه زرا وه يه كى فه رمى حكومه تدا به ناوى كه سه كه وه كرابى ت. به گو ته ي يه كي ك له خاوه ن كۆمپانياكانى خانوبه ره له سليمانى به ته نيا له يه ك به كه ي نيشته جي بوون له 2020 دا، له كاتى كرپن و فروشتندا نزيكه ي 10 هه زار دۆلار به خاوه ن وه به رهينەر ي پرۆژه كه درا وه كه چه ند ساليكه پرۆژه كه ي ته واو كر دوو ه.

لهروویهکی دیکهوه کیشهیهکی دیکه کهرتهی خانووبه ره په یوهندی به هاوئاهاهنگی نیوان وهزارهتهکان و دهسته سهرهخوکانهوه ههیه، بۆ نموونه له پیدانی مولتهی وهبه رهینان به کهرتی خانووبه ره و نیشته جیبوون دوو وهزارهت و دهستهیهکی گشتی مولتهی پرۆژهکانی وهبه رهینان دهات. هه ندیک پرۆژهی نیشته جیبوون مولتهکانیان له وهزارهتی شارهوانی و گهشتوگوزار وهگرتهوه، هه ندیک پرۆژهش مولتهیان له وهزارهتی ئاوه دانگردنهوه و نیشته جیبوون وهگرتهوه، ئهوانی دیکهش له دهستهی گشتی وهبه رهینان و بهریوه به رایه تییه گشتیهکانی وهبه رهینانی پارێزگاگان مولتهیان وهگرتهوه. کۆی ئهم ئالۆژییه و نهبوونی هاوئاهاهنگی وایکردوه، چاودیری پرۆژهکان بهو شیوازهی مولتهی وهگرتهوه نه کریت و کۆی پیداو بیستیهکانی بۆ دابین نه کریت. هه ربویهش ئیستا تاوهری بازراکی ده کریته یهکهی نیشته جیبوون و به پێچهوانهوه یهکهکانی نیشته جیبوون ده کریت به شوینی بازراکی و کۆمپانیایان له نه نیشت مالهکان، هه ر ئهم تیکه لاهی و زۆریه ی شوینهکانی مولتهدان، وایکردوه نه توانریت ناماریکی دروستیش هه بیته، چ جایی ئه وهی په پرهوی سیستمی یه که په نجه ره بۆ راییکردنی مامه لهی وهبه رهینه رهکان بکریت.

ههروه ها، رۆژ به رۆژ ژماره ی نووسینگه و کۆمپانیایانی خانووبه ره له هه ریمی کوردستان روو له زیاد بوونه، ئه مه سه ره رای په بجه جیاوازهکانی سۆشیال میدیا و ئه پلێکه یش نه جیاوازهکان، که به پنی ئاماره فهرمییهکان تاوه کو ئیستا ژماره ی کۆمپانیا و نووسینگهکانی خانووبه ره به شیوه یه که زیاد یکردوه که گه یشتوه ته 5854 نووسینگه و کۆمپانیای خانووبه ره. هه ندیک له کۆمپانیایان ژماره ی لقهکانیان له نیو یه که شاردا له سه رووی 25 لقه وه یه که کاری کرین، فرۆشتن و به کریدان ئه نجام ده دن، له راستیدا ئهم خیرا گه شه کردنه په یوهندی به فراوانبوونی خیرای کهرتی خانووبه ره و بری پاره ی وه رگراوه له کپار و فرۆشیار هه یه، که 1%ی، واته ئه گه ر خانوویه که یا خود شو قه یه که به 100 هه زار دۆلار بیته، ئه وا کۆمپانیا و نووسینگهکانی خانووبه ره 1 هه زار له کپار و 1 هه زار له فرۆشیار وه رده گرن، ئه مه له کاتی کدا خانوو و فیللاکانی هه ندیک له پرۆژهکانی نیشته جیبوون له سه روو نیو ملیۆن دۆلاره وه مامه لهی پێوه ده کریت.

کۆتایی

له کۆتاییدا، رهنگه ئیستا زیانهکانی تیکه لێی و ئالۆژیی کهرتی خانووبه ره له چه ند پرۆژه یه کدا به روونی ده رکه و تبیت وه که پرۆژهکانی ده شتی به هه شت و فلۆریا سته له هه ولیر، که کیشهکانی به رده وامه و کپار نازانیته روو له کئ بکات بۆ ته و او کردنی ئه و یه که یه ی چه ند سالی که ده یان هه زار دۆلاری پیداوه. ههروه ها پرۆژه ی هاموون سته [2] له سلیمانی و هه ندیک پرۆژه ی دیکه ی ئهم کهرته ش به وجۆره ن. هه ربویه ش لیره وه پێویسته ریکه ستنه وه یه کی ته و او بۆ ئهم کهرته به ده رکردنی یاسایه کی نوو و هه موار کردنه وه ی یاسا کۆنهکان و ریکه ستنه وه ی کاری وه به رهینه ر و کاری ده لالی خانووبه ره (ئه وانه ی له نووسینگه و کۆمپانیایانی خانووبه ره) بکریت، ئه ویش به ئامانجی ئه وه ی تاوه کو کیشهکان گه و ره نه بوون و دارمانی گه و ره ی ئابووری به دوا ی خۆیدا نه هیناوه. وه که ئه وه ی ئه مسال له چین و به سه ر کۆمپانیای ئیقییرگران ده ات، که 152 مین گه و ره کۆمپانیا گه و ره ی جیهان و خاوه نداریتی 1300 پرۆژه ی نیشته جیبوون له چین ده کات و حکومه تی ناچار کرد ده سته یوه ردان بکات، چوونکه قه رزی له سه ر که له که بووه و قه یران له کهرتی خانووبه ره دروستبووه [3].

سه رچاوهکان

[1] <https://www.rudaw.net/sorani/kurdistan/0909202123>

[2] <https://www.rudaw.net/sorani/onair/tv/episodes/episode/berpirsiyar-13092021/13092021073402>

[3] <https://www.rudaw.net/sorani/opinion/221120212>